

Alvar Aalto och det urbana landskapet

Eva Johansson

I artikeln granskas Alvar Aaltos (1898–1976) förhållande till landskapet i två av hans centrumlösningar: forscentrumet i Uleåborg (1942) och det nya centrumet för Helsingfors (1961, 1964, 1973). Som förenande element ingår ett vattendrag i förslagen. Syftet är att granska hur Aalto formade urbana helheter av landskap som anspelade på det finländska nationallandskapet². Förslaget för Uleåborg skulle enligt Aalto uppfattas som en idé för ett centrum som beaktade den nya tidens krav. I Helsingfors centrumplan summerade han allt sitt kunnande och sina erfarenheter från tidigare projekt. Hans urbana landskap fick här sin fulländning i och med att det förädlade landskapet både gav mening och

innehåll, samt rent konkret bildade huvudstadens nya centrum.

Aaltos förhållande till naturen har väckt stort intresse genom åren. Till de nyaste verken hör Marc Treibs *Landscapes of Modern Architecture, Wright / Mies / Neutra Aalto / Barragan* (2016).¹ Treib uppger följande egenskaper som specifika för Aalto: referenser till landskapet i interiörerna, konkavitet och konstruktion i exteriörerna samt bevarade skogslandskap i bostadsområdena. I fråga om Aaltos centrumplanering kan landskapet tillskrivas ytterligare en funktion: det kan användas för att skapa identitet och innehåll i lösningarna. Den här aspekten granskas närmare i artikeln.

Därtill är målsättning att placera Aaltos användning av landskapet i relation till samtidens uppfattning av naturen. Hur mycket influerades Aalto av funktionalismens och Le Corbusiers (1887–1965) syn på landskapets roll i städernas centrum? Gunnar Erik Asplunds (1885–1940) användning av landskapet i gestaltningen och hans inställning till nationallandskapet är av speciellt intresse. Jämförelsen belyser vad Aalto ansåg användbart i sina egna lösningar.

Granskningen utgår från Aaltos beskrivningar av förslagen och artiklar där han diskuterar naturens roll i planeringen. Min egen forskning har givit insyn i behandlingsprocessen av Helsingfors centrumplan. Under den stundvis motiga behandlingen var Aalto upprepade gånger tvungen att motivera sin lösning för Tölövikens omgivning. Av inläggen framgår hans fasta övertygelse att landskapet i städernas centrum måste kultiveras. Domhardtts artikel "From the 'Functional City' to the 'Heart of the City'. Green Space and Public Space in the CIAM Debates of 1942–1952" (2011) utgör grunden för hur synen på landskapet förändrades bland funktionalisterna. Wollens *Erik Gunnar Asplund. Landscapes and Buildings* (2018) utgör den främsta källan för Asplunds behandling av det svenska nationallandskapet.

Landskapets betydelse under Aaltos samtid

I början av 1900-talet utvecklade Patrick Geddes (1854–1932) Aristoteles uppfattning av staden som en helhet. Hans tankar var samtida med Ebenezer Howards (1850–1928) modell för en trädgårdsstad. Aalto avlade sin arkitektexamen 1921 när både ar-

kitektur och stadsplanering stod inför stora förändringar. Med funktionalismen bröts en på kontinuitet baserad utveckling även då det gällde landskapets roll. Allt sedan antiken hade landskapet på ett eller annat sätt stått i kontakt med arkitekturen. Le Corbusier och Bauhaus poängterade matematik och proportioner som i massproducerad arkitektur ledde till att landskap och arkitektur skiljdes åt.³

I Finland fick allmänheten möjlighet att bekanta sig med de nya idéerna i Åbo 1929. Erik Bryggman (1891–1955) hade gjort de första skisserna för mässområdet medan Aalto deltog i den slutliga utformningen. Utmärkande för gestaltningen var att landskapet hade beaktats. I Åbo fanns ett fåtal träd på torgen som ingav ett rätt slutet intryck jämfört med festplatsen på utställningsområdet i Stockholm ett år senare. Där hade Asplund förenat landskap och arkitektur.⁴ I båda lösningarna ingick dock platser med rumsliga egenskaper i motsats till de öppna, oändliga rum som CIAM (*Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*) förespråkade. På CIAM-kongressen 1933 nedtecknades riktlinjerna för den funktionella staden i "Constations". Ett av målen var att skapa

rum för trafiken och fylla behovet av avkoppling under fritiden. Avsikten var att de gröna ytorna mellan byggnaderna skulle användas för detta ändamål.⁵

CIAM:s inställning till grönområdena ändrades dock i början av 1940-talet. Grönytorna började uppfattas som offentliga områden för allmänheten där sociala, kulturella och kommersiella inrättningar kunde placeras⁶. Le Corbusier var nyckelfiguren inom CIAM, men trots idén om massproduktion och universalitet stod hans egna projekt i relation till landskapet. Han närmade sig byggnadsplatsen genom att observera landskapet, terrängen och horisonten mot vilka både byggnader och stadsplaner öppnade sig. Efter att ha sett platsen på håll, ofta från ett fordon i rörelse, skissade han upp en idé. Han omgestaltade enligt Cohen den närmaste omgivningen så att den lämpade sig för maskinåldern.⁷ År 1942 fick Aalto sitt första uppdrag att utforma ett centrumområde. Det gällde området intill den torrlagda forsåran i centrum av Uleåborg. Hans förslag är ett inlägg i diskussionen om centrumgestaltningen och landskapets roll i planeringen. Det visade sig att han såg på landskapet ur ett stadsbyggnadsperspektiv.

Efter andra världskriget började CIAM uppfatta staden hierarkiskt och en oavbruten grönyta för fotgängare skulle förena de olika enheterna. Avsikten var att det öppna landskapet skulle tränga som gröna artärer in i stadshjärtat. Ett år efter CIAM 8 (1951), som behandlade stadskärnorna, gav man ut *The Heart of the City*. I skriften låg tyngdpunkten på utformningen av städernas centrum. De offentliga rummen skulle förenas med stadsstrukturen och med landskapet. Man hade svårt att enas om principerna för gestaltningen, men målet var fortfarande att skapa universella regler. Många ansåg att centrum skulle vara en samlingsplats, gjort av människan och bilfritt. Med landskapsarkitektur ville man skapa och avskilja offentliga rum för olika verksamheter. Däremot var man inte intresserad av stadens identitet. Aldo Rossi tog sig an frågan i *L'Architettura della città* i mitten av 1960-talet. Han betonade de bestående elementens betydelse för identiteten.⁸ Landskapet kan räknas som ett värdefullt identitetsbärande element. Aalto betonade detta i centrumförslaget för Uleåborg för att ytterligare poängtera det i Helsingfors. Centrumplanen för Helsingfors behandlades i en tid då strukturalisterna po-

ängterade urban täthet istället för naturnärhet.⁹ De representerade ett förhållningssätt Aalto inte kunde omfatta.

Aaltos viktigaste impulser

Basen i Aaltos planering vilade på tanken att stadsplanekonsten var en kontinuerlig förnyelseprocess: ”Ingenting gammalt uppstår på nytt. Men det försvinner inte heller helt. Och det som en gång har varit, det kommer alltid tillbaka i ny form [1921].”¹⁰

Han omfattade inte funktionalisternas historielöshet. En granskning av hans centrumplaner visar att han även då det gällde behandlingen av landskapet var väl medveten om historiens kontinuitet. Från antiken tillämpade han idén att arkitekturen skulle vara underordnad det öppna landskapet och att byggnaderna ses från en sned vinkel.¹¹ Under medeltiden byggdes städerna på kullar i Italien, och lösningen blev en ”tvångsidé” för Aalto från och med 1920-talet. Han kallade det arkitektoniska landskapet syntetiskt och menade att det kunde fungera som förebild för stadsplaneringen.¹² Den klättrande staden omformades till terrassformationer i hans lösningar. Under den italienska renässansens tidevarv placerades byggnader och ter-

rasser på bergssluttningar. Kontakten mellan det arkitektoniskt urbana och landsbygden utgjorde troligen en viktig inspirationskälla för Aaltos halvöppna torg i Uleåborg. Från 1600-talets stadsplanering anammade han idén att rikta blicken ut mot landskapet och användningen av riktmärken. I Helsingfors fäste han speciellt vikt vid blickens rörelse och dess inverkan på gestaltningen.¹³ Aalto lånade, anpassade och utvecklade intryck från stadsplanehistorien även då det gällde användningen av landskapet i stadskärnorna. I Finland hade Hilding Ekelund (1893–1984) samma värdegrund som Aalto. Han förankrade lösningarna i historien samt beaktade terrängen och omgivningen i placeringen av byggnaderna. Däremot införlivade han aldrig landskapet arkitektoniskt i stadsstrukturen utan näromgivningen förblev ett enskilt element som förbättrades med mjuka terrassformationer.¹⁴

Aalto tillämpade funktionalismens öppna stadsplan, men utgående från egna kriterier. Ett centrum skulle vara öppet eftersom han ansåg att det måste finnas plats för en framtida utveckling. Det kunde också vara öppet för att bidra till storlagenhet, ett slags monumentalitet. Därtill krävde den teknis-

ka utvecklingen större dimensioner. Aalto menade dock att det behövs ett torg för att hålla ihop helheten. Han utgick från terrängens beskaffenhet, den byggda omgivningen och landskapet i vid bemärkelse. Utgångspunkten kunde innesluta en hel region, som i Helsingfors. Han betraktade planeringsområdet med en blick i rörelse och vila. Liksom Le Corbusier omfattade han fartens tilltagande betydelse för synintrycken. För Le Corbusier var vyn från flygplanet avgörande för gestaltningen, för Aalto var fågelperspektivet ett bland andra för att uppnå ett helhetsintryck.¹⁵ Le Corbusier ansåg att arkitekturen hade förmåga att rädda landskapet. Byggnaderna behövde inte vara ett malplacerat tillägg utan de kunde bilda kontrast och omstrukturera landskapet.¹⁶ Aalto talade däremot om att skapa harmoni och att intensifiera landskapet. Både Le Corbusier och Aalto använde artificiella element för att accentuera arkitekturen i en karaktärlös terräng. Ett gemensamt drag var utsikter mot bergskedjor, fjäll, eller öppna landskap.¹⁷ Trots likheter hade Aalto ett humanare grepp i gestaltningen av stadskärnorna för Uleåborg och Helsingfors än vad Le Corbusier förespråkade.

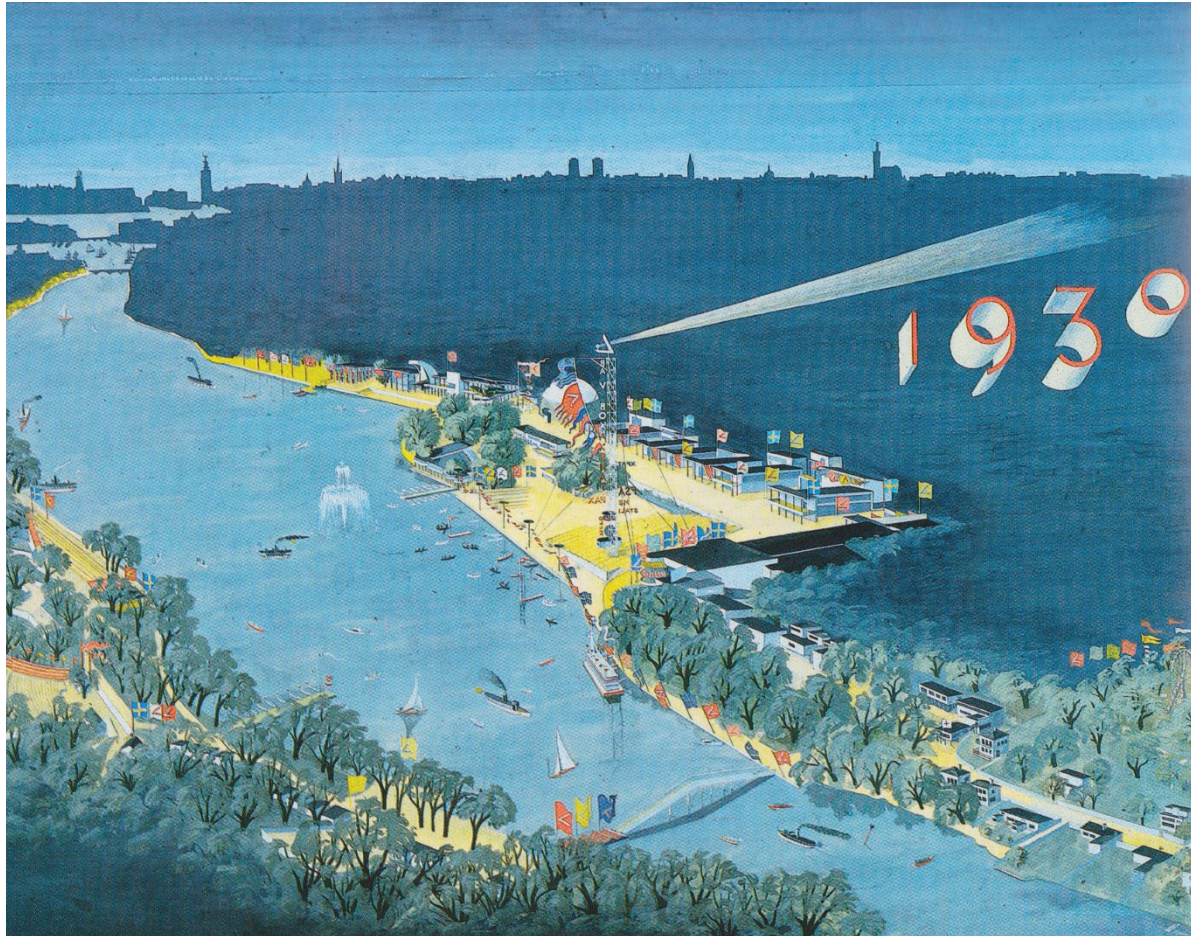

Bild 1. Max Söderholm, *Stockholmsutställningen 1930*. Gouache på kartong 1929. ArkDes samlingar.

Svenskarnas och speciellt Asplunds mjukare version av funktionalism stod Aalto närmare än Le Corbusiers teori. Asplunds urbana komposition för utställningsområdet i Stockholm 1930 visade sig bli en viktig förebild för honom. Asplund använde landskapet som organisatör för utformningen. Byggnaderna stod enligt Wollen både i relation till varandra och till det öppna rummet.¹⁸ De uppfattades inte som enskilda volymer i ett oändligt rum utan var jämställda med omgivningen. Landskapet bidrog därmed till rumsgestaltningen. Utställningsområdet formades till ett offentligt rum i landskapet där den terrasserade festplatsen ingick. Grönska förekom också på den stenlagda ytan och platsen öppnade sig mot vattnet. Asplund menade att kontrasten mellan mjuk vegetation och den förenklade arkitekturen var väsentlig i samtidens rumsuppfattning.¹⁹

Asplund tog vattnet i användning genom att inkludera det i gestaltningen. Program uppfördes både på den egentliga festplatsen och ute på vattnet. Aalto använde Asplunds idé att inkludera vattnet både i Uleåborg och Helsingfors. Han uppskattade Asplund för hans sätt att skapa harmoni mellan människan och naturen.²⁰ Aalto bidrog liksom Asplund till

att återförena arkitektur och natur inom den funktionella stadens ramar. Grundidén hade klarnat redan efter den första bekantskapen med Italien 1924. Året därpå skrev han följande i *Sisä-Suomi*:

Man inbillar sig att den rena, ursprungliga naturen med dess speciella trollmakt är milsvitt överlägsen det landskap där spåren av människohandens verksamhet kan skönjas, även i de fall där [d]en ”mänskliga stämpel” fogats till landskapet på ett harmoniskt och förhöjande sätt. Vi nordbor och speciellt vi finnar är i hög grad böjda för skogsdrömmeri, [...]. Ibland tycker vi dock att vi inte har tillräckligt mycket ren natur till vårt förfogande och då försöker vi plantera den vilda skönheten vid våra hemknutar. Principen bör dock vara den motsatta, nämligen att vi utgår från den miljö där vi bor och till den fogar bebyggelse på ett sätt som förädlar det ursprungliga landskapet.²¹

I artikeln diskuterade han det kuperade landskapet i mellersta Finland och möjligheterna att förädla och accentuera det. Han tillämpade principen även i städernas centrum. Där tog han både arkitektur och landskap till hjälp för att accentuera och förbättra existerande strukturer. Hans mål var att skapa harmonisk landskapskultur.

Nationallandskapet

Asplund och Aalto hade sina rötter förankrade i samma kultur med en nära kontakt med den vilda naturen. Förfäderna hade bott på karga stränder eller i skogsbyn. När Sverige och Finland på var sitt håll var i behov av en ny identitet ingick skogen och folkturen som symboler för båda länderna. I Sverige uppstod tanken om ett nationallandskap efter 1809 när landet miste den östra rikshalvan och på nytt 1905 när Norge blev självständigt.²² I Finland låg orsaken i det ryska förtrycket och idén om självständighet. Man började söka symboler som alla finländare kunde känna sig delaktiga i.

Maunu Häyrynen, som undersökt vilka landskap som valdes för att framstå som nationallandskap i Finland, menar att följande kriterier uppfylldes för de olika typerna. Landskapen hade en regional igenkänningsfaktor och ägde karakteristiska drag som gav dem en identitet. Den finländska identiteten grundade sig enligt Häyrynen på landskapets naturskönhet och folklöre i det finskspråkiga Insjöfinland. Det bästa exemplet är Punkaharju som upphöjdes till en nationell symbol. Området var både pittoreskt och ett exempel

på en formation från istiden. Till skillnad från det svenska nationallandskapet ingick insjöar i det finländska. Häyrynen hävdar att en hel skara av olika typer av nationallandskap uppstod. Till dem hörde regionerna i östra och norra Finland, som uppfattades som exotisk vildmark. Koli, en ås med utsikt över en sjö, och den fria forsen i Imatra utgör goda exempel.²³ Insjöfinlands lugna, orörda natur sedd från en höjd blev dock nationallandskapet som skulle skilja Finland från andra nationer.

Svenskarna ansåg att natur och kultur var tätt förknippade med varandra. Det vilda var inte avskilt från kulturen, som i sydligare länder. Paradiset fanns i den existerande, vardagliga miljön där landskapet var närvarande. Asplund utgick från detta i gestaltningen. De folkliga sederna skulle synas i landskapet, men enligt Wollen gav Asplund en ny tolkning, först med hjälp av klassicismen och senare utgående från funktionalismen. Utländska förebilder ersatte den inhemska folkliga kulturen som utgångspunkt.²⁴ Minnet av landsbygdens landskap kombinerades med arkitektur lämpad för ett modernt liv. Asplund var en av författarna till debattbo-

ken *acceptera* som utkom ett år efter Stockholmsutställningen 1930. Det framgår inte vem som skrivit de olika texterna, men beträffande naturen i städernas centrum anser man det viktigt ”att bevara [...] fria vatten oförminskade och oinkräktade; att bevara det som finns kvar i stadens hjärta av fri vegetation och naturlig strand; att bevara stadens böljande kontur; [...]”²⁵ Åsikten tillämpades av den svenska skolan enligt vilken parkerna byggdes utgående från det lokala landskapet. Norra Mälarstrand (1941–43) är ett utmärkt exempel. Parken är konstruerad men påminner om ett orört strandlandskap.²⁶

Finländarnas inställning till naturen överensstämde i hög grad med svenskarernas uppfattning. Den fria naturen var förmer än ett stadsmässigt landskap. Urbanitet uppfattades till och med som ett uttryck för ondska.²⁷ Aaltos nära naturförhållande framkommer både i hans arkitektur och centrumplanering. I det senare fallet som granskas här hade han ett annat grepp än Asplund. Han omfattade inte tanken att återskapa barndomens landskap i stadskärnorna. Som exempel på Aaltos behand-

ling av landskapet granskas förslagen för Uleåborg och Helsingfors nedan.

Uleåborg – ett uppdaterat forslandskap

Uleåborg stad ordnade en tävling med två inbjudna arkitekter 1942. Byggandet av vattenkraftverket i Ule älv hade påbörjats och man hade insett att mängden av sprängsten och den nya vattenfåran skulle förändra omgivningen totalt. Naturvärden skulle gå förlorade. Med tävlingen önskade man också få lösningsidéer för aktuella trafik- och byggnadsprojekt. Prisnämnden ansåg att Aaltos förslag till stadsplan var utvecklingsdugligt, medan Bertel Strömmers idé för utformningen av kraftverket uppfyllde kraven bättre.²⁸ Aalto föreslog ett nytt ”Forscentrum” på öarna i forsens. Han ansåg att det gamla centrumet skulle förbli på sin plats, men att nya vanor krävde en ny omgivning. Aalto förstod att det nya kraftverket skulle beröva staden dess historiska karaktär. Den dragningskraft som fria forsar i deras egenskap av nationallandskap hade skulle gå förlorad. Han ansåg dock att man med arkitekturens hjälp kunde åstadkomma en kontinuitet i stället för ett abrupt avbrott. Formgivningens utgångs-

punkt måste enligt Aalto vara att bevara vattnet och öarnas karakteristiska naturnära form som huvudelement i stadsbilden. Man fick inte tillbaka forsens tidigare mäktighet, men han menade att man kunde forma en vacker skärgård i forsens. Öarna och lugna vattenmassor skulle tillsammans bilda en fullvärdig motsvarighet till den tidigare fria forsens.²⁹

Aalto dämde upp den gamla älvfåran och skapade grunda dammar på två olika nivåer. De befintliga öarna förstörades med sprängmassorna. Höjdskillnaderna betonades inne på öarna medan strandlinjen lämnades förhållandevis låg. Där kunde man skapa torg och trädgårdslika platser lämpliga för byggnader. Han reserverade en ö för bostäder och två för kultur- och fritidsverksamhet. Trafiken var separerad och korsningsfria promenadleder planerades längs stränderna. Därtill var det möjligt att dra promenadvägar ut på dammarna. Som kontrast till spegeldammarna och som påminnelse om den fria forsens föreslog han 10–100 fontäner.³⁰ Han skapade ett nytt forslandskap som en del av ett urbant centrum.

I tävlingsförslaget tänkte Aalto sig hela området som grönt och att öarna var triv-

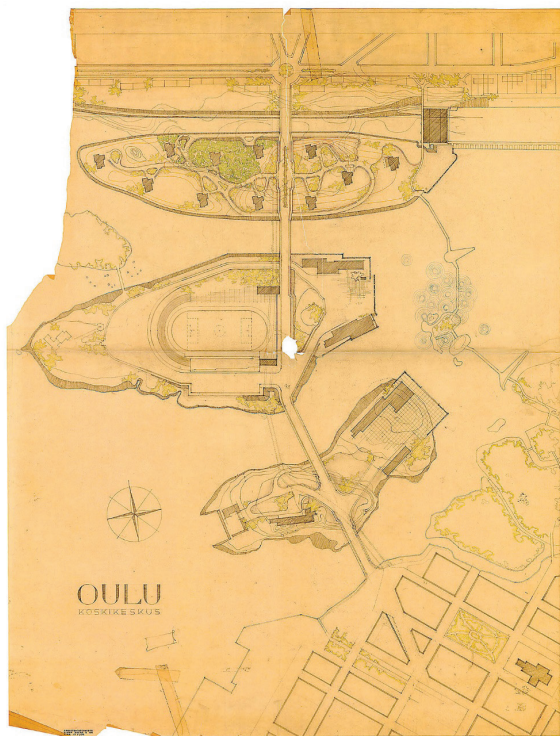

Bild 2. Alvar Aalto "Forscentrum", Uleåborg 1943-1944. Alvar Aaltomuseets arkiv. Uppe på bilden det nya kraftverket och punkthus för bostäder. I mitten, på Raatin-saari ett idrottscentrum och offentliga byggnader. Nere på bilden kulturbyggnader i öster och i väster ett hotell som vänder sig mot det existerande torget på andra sidan vattnet. En promenadväg går över vattenbassängerna.

samma även innan strändernas slutliga utformning. De offentliga byggnaderna var placerade intill halvöppna torg. Dessa delar var dock geometriskt utformade i kontrast till den fria naturen i bakgrunden. Han hänvisade till Cité i Paris, Ile Rousseau i Genève och Strömparterren i Stockholm.³¹ Förebilderna var öar i ett vattendrag.

Utgående från förslaget till ett forscentrum fick Aalto i uppdrag att planera en teater- och konsertbyggnad på sydöstra stranden av den mittersta ön 1955. Utfyllnaden hade inte skett i den grad Aalto förutsett, vilket föranledde vissa justeringar. Av detaljplanen framgår att han fortfarande tänkte sig två byggnadsgrupper på ön, men den ena flyttades nu så att den låg parallellt med trafikleden. Ingången till teater- och konserthuset låg på samma nivå som bron. Besökarna skulle gå ner i teatersalen på samma sätt som i de antika grekiska teatrarna. Parklika terrasser för fotgängare skulle förena gatan med stranden.³² I detaljplanen utnyttjade han terrängen i utformningen av byggnaden och urbaniserade därtill landskapet med hjälp av terrasser och trappor.

Med idén till ett forscentrum räddade Aalto för det första vattnelementet, som var vik-

tigt för Uleåborg. För det andra inkluderade han vattnet i stadsstrukturen genom att föreslå gångleder på de grunda dammarna. Forslandskapet återställdes i en komprimerad form, samtidigt som landskapet togs i användning. Genom att samordna stadsbyggnad och natur skapade han ett landskapsrum där vattnet var ett bland flera jämbördiga element. Med detaljplaneringen för teater- och konsertbyggnaden skedde dock en förändring. Torgytan försvann, byggnader och landskap smälte samman. Aalto skapade artificiella höjdkurvor med hjälp av terrasser. I lösningen förenades terrassformationerna på land med vattenspeglarna på olika nivåer till en helhet. Gestaltningen blev mera urban men hade nära kontakt med det ursprungliga landskapet. Det blev landskapsarkitektur.³³ Liksom Asplund använde Aalto landskapet som utgångspunkt och organiserade hela gestaltningen utgående från det. Aalto tog också vattnet i användning, men han gick ett steg längre än Asplund. Vattenytan användes inte endast som scen för uppträdanden utan urbaniserades med arkitektoniska medel. Formationen bar på minnet av den fria forsen, men det kulturella inslaget hade övertaget.

Helsingfors – ett urbant landskap

Allt sedan Finland blev självständigt 1917 sökte man symboler för den nya nationen. Även arkitekturen och stadsplaneringen skulle spegla det nya landet som republik. Fram till 1930-talet planerade man fylla Tölövikens och flera förslag till ett nytt centrum presenterades för området. Den bärande idén var en ny paradgata. I och med funktionalismens intåg väcktes tankar om att lämna Tölövikens i naturtillstånd och att förena den med Centralparken i norr. Den här idén gick tillbaka till Bertel Jungs förslag från 1911 som grundade sig på tillväxt i sektorer. Han föreslog en kilformad parksektor som började norr om Tölövikens. Förslaget utgjorde grunden för Centralparken som grundades kort därefter.³⁴ Efter andra världskriget väcktes idén om ett nytt centrum intill Riksdagshuset till liv på nytt. Det ledde till att Aalto fick uppdraget att formge ett tidsenligt stadshjärta 1959.

Slutet av 1950-talet betydde stora förändringar både för Helsingfors och för Finland generellt. Sovjetunionen hade återlämnat militärbasen i Porkkala och krigsskadeståndet var betalt. Framtidstron var stor och planerna därefter. Det fanns ett behov av att förstärka kontakterna med väst, både inom

handeln och kulturellt. Det behövdes ett säljande skyltfönster. Dessutom önskade man återskapa den nationella enhet som försvagats efter andra världskriget.³⁵ Detta bidrog till att Helsingfors stad önskade ett värdigt och modernt centrum. Därtill skulle "[m]öjligheten att bevara naturens skönhetsvärden och att förlänga Centralparken från Tölövikensområdet närmare centrum [...] noggrant övervägas och beaktas i planeringen [...]".³⁶ I uppdraget var planeringsområdet inte klart definierat, men underförstått var avsikten att det nya centrumet skulle placeras intill Riksdagshuset – söder om Tölövikens och i Kampen. Aalto såg i större cirklar än uppdragsgivarna och hans "inre krater" sträckte sig ut över dessa gränser. Den innefattade de inre havsvikarna: Kajsaniemi-, Djurgårds- och Tölövikens. Berghäll avgränsade området i öster och Tölö stadsdel i väster.³⁷

När Aalto presenterade sitt förslag 1961 använde han landskapets form som motivering för gestaltningen. Helsingfors låg på en skärgårdssudde med en öppen dalgång i mitten. Han menade att öppenheten var ett unikt karaktärsdrag som absolut borde bevaras. Det nya centrumet skulle placeras i den öppna kilen som norrifrån trängde in på

Bild 3. Alvar Aalto, Helsingfors centrumplan 1961. Stadsarkivet, Helsingfors, Stadsstyrelsens betänkande 1/1961. Blått: Utgångsläget Rött: Centrumplanen. Kampen nere till vänster med busstationen längst i väster

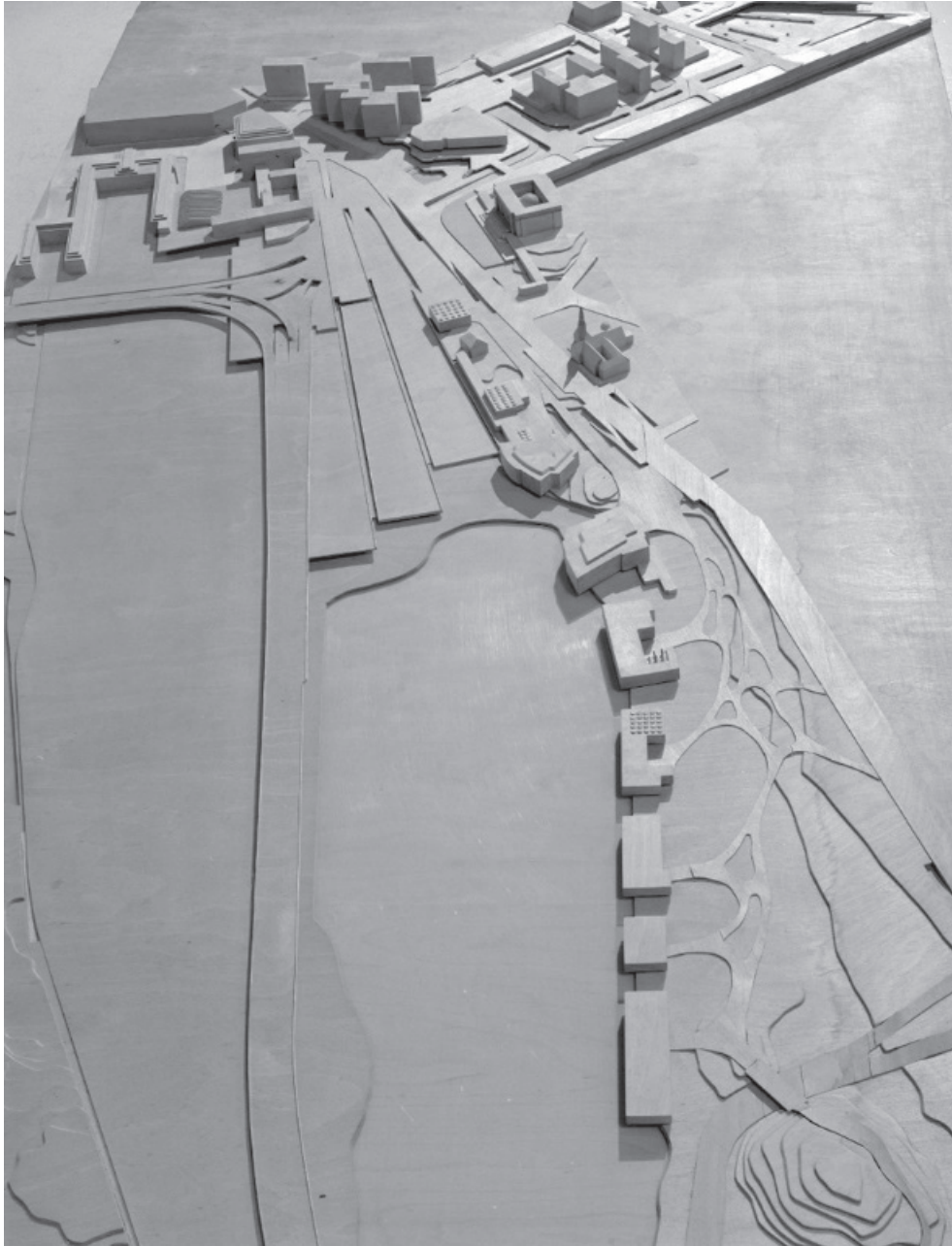

Bild 4. Alvar Aalto, Helsingfors centrumplan, miniatyrmodell s.a. Alvar Aalto-museets arkiv.

De offentliga byggnaderna som förenande länk mellan Tölövikens och Hesperiaparken. Nationalmuseet och Riksdagshuset väster om Mannerheimvägen uppe på bilden. Överst City i Kampen, som en kompletterande del till stadens nya centrum.

udden som en grön livsnerv. Tölövikens och Hesperiaparken på dess västra strand ingick i området. Av denna helhet ansåg han att det fanns goda förutsättningar att skapa något unikt för Finland och dess huvudstad.³⁸ Han gick uppdragsgivarna till mötes och förlängde Centralparken. Vad beträffa användningen av landskapet gick åsikterna däremot isär.

Aaltos förslag till ett nytt centrum bestod av ett torg i terrasser som öppnade sig mot Tölövikens. I öster tangerades Tölövikens och torget av Frihetsgatan, som förenades med gatunätet under torget, där parkeringen också låg. På Tölövikens västra strand tänkte han sig ett pärlband av offentliga byggnader. De planerades stå på pelare och delvis i vattnet. I Kampen nära intill placerade han busstationen och cityfunktioner. Byggnader av olika höjd och storlek var här fritt placerade på en stenlagd yta utan kontakt med det geografiska landskapet. I det reviderade förslaget, som endast omfattade Tölövikensområdet (1973), var kulturbyggnaderna uppdelade i två grupper – en nordost om Tölövikens och en på torget. Byggnaderna, som vände sig mot Riksdags- och Finlandiahuset, delade upp torget på längden i

ett trafiktorget och ett torg för fotgängarna. Strandlinjen var geometriskt dragen runt Tölövikens fastän Hesperiaparken hade lämnats obebyggd.³⁹ Aalto ansåg fortfarande att orörd natur inte lämpade sig i centrum.

Intensifiera, poängtera och förbättra landskapet

Vid Tölövikens utnyttjade Aalto områdets topografi och landskapet intill för att lösa samtidens trafikproblem. Trafikleder och parkering placerades under ett däck i terrasser. Samtidigt bildade torget enligt Aalto hela "stadsorganismens ackompanjör".⁴⁰ De solfjäderformade terrasserna höjde och sänkte sig. I väster införlivade gestaltningen Riksdagshusets terrass och trappor samt Mannerheimvägen i helheten. Stegringen mot öster förstärkte kyrktornet och kullarna i Berghäll. Därtill skymde den här delen av torget järnvägsspåren och Frihetsgatan. Den totala höjdskillnaden mellan den lägsta och högsta terrassen var cirka 10 meter i norr.⁴¹ Torget var även uppdelat på tvären för att vara lägre närmare Tölövikens. Det bildade en konstruerad dal i landskapets dalsänka. Det triangelformade torget kunde också uppfattas som ett V innanför hela stadsuddens och det primära planeringsområdets

V-form. Torget framhävde det unika i stadslandskapet och var samtidigt en del av det. Aalto använde torgets arkitektoniska form som ram för verksamheter inplacerade längs terrassernas sidor. Med hjälp av landskapsarkitektur skapade han en ny typ av torg som poängterade stadsuddens geografi. Arkitektur och landskap gick in varandra som i Frank Lloyd Wrights Broadacre City (1935). Wright skriver: "[h]ere architecture is landscape and landscape takes on the character of architecture by way of the simple process of cultivation."⁴² I Aaltos reviderade förslag från 1973 framkommer detta speciellt tydligt. I det förenades det skapade torglandskapet med byggnaderna i terrasser.

För Aalto var det en självklarhet att det inte kunde finnas en insjöpastisch kombinerad med en skogsdunge i ett stadscentrum. Han påpekade att det närmast skulle verka komiskt om Hesperiaparken och Tölövikens utformades till en naturidyll. De behövde självfallet integreras i stadsstrukturen. För att viken inte skulle bli sin strandlinjes fånge krävdes det att den delvis förenades med befintliga stadsrum. Det kunde enligt Aalto uppnås endast med arkitektoniska medel.⁴³ Han menade att "[u]tan en arkitektonisk rygg-

rad blir parken endast en slags rest mellan byggnaderna utan organiskt samband med samhällslivet i en vidare bemärkelse.⁴⁴ Att lämna små fria områden till park gick tillbaka till 1800-talet och kunde inte tillämpas längre "[...] utan en ömsesidig harmoni mellan park och byggnader måste anses som den rätta vägen."⁴⁵ Han ansåg att naturstranden vid Tölövikens var helt opassande i stadsmiljö och hävdade att den måste formas till en verklig strandpromenad. Om man använde möjligheten att placera byggnader på skiljelinjen mellan park och vatten skulle både parken och byggnaderna vinna. Då kunde parken som grönområde verkligen tjäna stadens offentliga liv.⁴⁶ Landskapet inklusive vattendragen behövde kultiveras.

Aalto använde arkitekturen som ett förenande element – i Helsingfors mellan vatten och park. Han tänkte sig att vattenspegeln skulle synas från parken och att grönområdet skulle fortsätta som en pelarhall till vattenbrynet.⁴⁷ Arkaden under kulturbyggnaderna och pelarna under Frihetsgatan inneslöt Tölövikens, och som spegeldamm blev den ett bland andra element i det nya centrumet. Han accentuerade vattnet med de offentliga byggnaderna och införlivade viken i en arki-

tektionisk helhet. Spegeldammen förstörde byggnaderna och genom att reflektera himlen hämtade den in en tredje dimension i gestaltningen. Människans verksamhet hade lagt sin stämpel på landskapet och enligt Aalto förbättrat det. Han menade att det var det enda möjliga tillvägagångssättet om man önskade uppnå en fast struktur utgående från den klassiska stadsbyggnadskonstens principer.⁴⁸

Även om Aalto föredrog en "stadsarkitektonisk" natur framom fragment av orörd natur i centrum var han en anhängare av parksektorer. Idén hade som nämnts slagit rot i Helsingfors i början av 1900-talet. Därtill kan även CIAM-diskussionen ha bidragit till att Aalto började kalla Hesperiaparken för en "promenad- och skidpark", "grönstråk" samt "parkområde för gångtrafik". Han ansåg att det inte fanns behov av traditionella parker i centrum eftersom bostäderna byggdes i förorter med nära kontakt med naturen. Däremot behövdes det parksektorer som började i städernas centrum och ledde ut till fri natur.⁴⁹ Kontakten med landsbygden fick inte brytas. I absoluta centrum skulle landskapet däremot intensifieras med arkitektoniska medel.

För Aalto var staden på en kulle stadsplanekonst i dess mest naturliga form. Han skriver: "[...] denna bågformigt stigande levande, i de oförutsägbara och för matematikern onåbara utsträckningarna löpande linje, är för mig inkarnationen av allt det som skiljer helig skönhet från brutal maskinmässighet."⁵⁰ I Helsingfors bildade Frihetsgatan och kulturbyggnaderna som fortsättning på torget bågformade linjer. Stadsuddens långsträckta form framhövdes genom att accentuera de inre linjerna. Därtill kan kulturbyggnaderna ses som en fortsättning på bergsryggen som slutar intill Tölövikens nordvästra strand. Aalto fyllde ut Hesperiaparkens strandlinje för att enligt egen utsago spara parken, men troligen också för att få den "organiska" linjen på rätt plats. Fri natur hade ingen plats i absoluta centrum. Det skulle vara urbant, och som funktionalisterna uttryckte det, en artefakt. Däremot bildade grönskan i Hesperiaparken en bra bakgrund för arkitekturens horisontala linjer. Alla byggnader utom konserthusets högsta del var så låga att grönskan enligt Aalto välvde sig över byggnaderna in på torgets influensområde.⁵¹ Han hoppades att järnvägsområdet skulle täckas över och integreras med Kajsaniemiparken

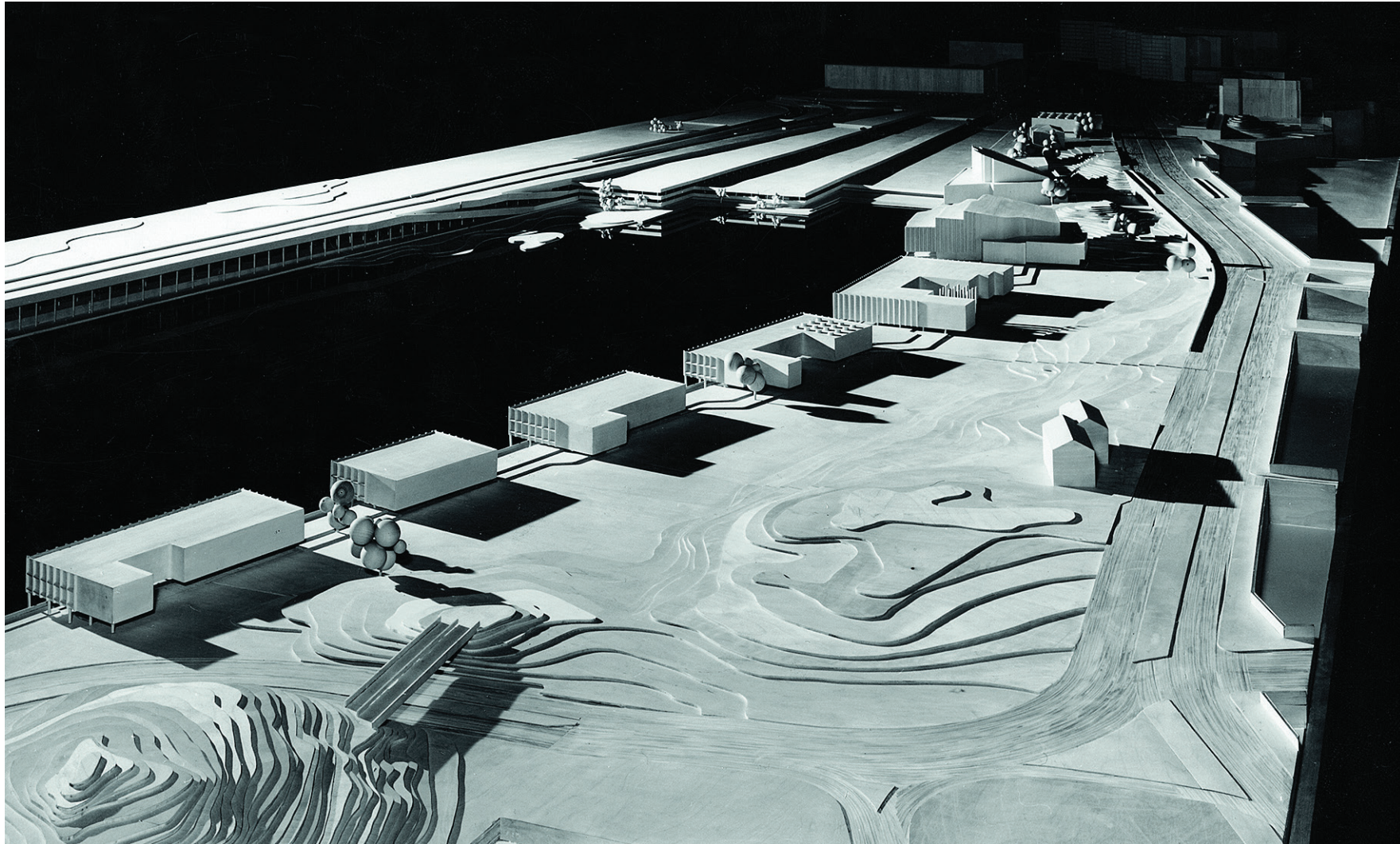

Bild 5. Alvar Aalto, Helsingfors centrumplan, miniatyrmodell 1964, sedd från väster. Finlands arkitekturmuseum, Aalto 13-1418, foto H. Havas.

i framtiden. Då skulle grönska inrama helheten även i öster. Av beskrivningen för den reviderade planen framgår att stadskärnans långdbetonade karaktär och det oavbrutna parkområdet för fotgängartrafik mot norr var två kvaliteter som absolut borde bevaras.⁵² De nord-sydliga linjerna kunde han inte tänka sig ge avkall på. Landskapets inre linjer var väsentliga och avsikten var att poängtera detta i gestaltning.

Landskapet ger mening

Aalto ansåg att en stads form också måste ha ett innehåll och det borde vara kopplat till naturen, människan inbegripen.⁵³ Att överhuvudtaget ge en mening åt gestaltningen rimmade dåligt med funktionalismens historielösa ideal. I Helsingfors fick Aaltos grundinställning stöd av tidsandan och det stora behovet av kulturbyggnader samt uppdragsgivarnas önskan att områdets naturvärden skulle beaktas. Aalto hade sedan 1930-talet påtalat bristen på byggnader som symboler för socialt liv och demokrati.⁵⁴ I Helsingfors samlade och integrerade han dessa för alla öppna byggnader i landskapet.

Ett centrum skulle enligt Aalto beskriva medborgarna: "[...] Piazza San Marco i Ve-

nedig har i nästan alla avseenden lyckats spegla medborgarna på ett riktigt sätt, och till på köpet gästerna, som är omkring tio gånger flera än stadens egna invånare."⁵⁵ I samma text från 1966 säger han också att en bra stad bildar en ram för människornas liv och att stadens konstnärliga utformning bidrar till ett gott liv. I Helsingfors gällde det hela landets välbefinnande: "Den demokratiska tidens centrum för Finland av i dag borde vara ett verkligt nytt *fosterlandshjärta* [författarens kursivering], vilket skulle fylla sin uppgift enligt sin tids anspråk för landets huvudstad."⁵⁶ För att spegla finländarna i detta hjärta var naturen en bra utgångspunkt.

Sett från Frihetsgatan påminde landskapet, som Aalto utgick från, om Finlands nationallandskap. Den på pelare upphöjda motorleden bildade en artificiell ås som omgavs av stadens inre vikar. Helheten kunde mycket väl uppfattas som ett insjölandskap. Det stora behovet av kulturbyggnader gav Aalto möjlighet att till landets naturnära litterära och musikaliska kultur tillfoga arkitektur, som han ansåg var alla konsternas moder.⁵⁷ Av landskapet skapade han en arkitektonisk ram inom vilken kulturlivet kunde verka. Stadens inre ansikte

skulle öppna sig mot norr och vara representativt. Tidigare hade staden vänt sig mot havet, nu vände den sig mot inlandet. Det var en väsentlig skillnad ur en nationell synvinkel.

Öppenheten och vyerna från motorleden skulle enligt Aalto binda samman arbetarnas Berghäll med tjänstemännens Tölö. Han uppfattade landskapet som visuellt förenande och gav det således även en psykologisk uppgift. Genom bilfönstret skulle de samlade kulturbyggnaderna uppfattas som en helhet underordnad Riksdagshuset. Han ansåg att det utgjorde en integrerad del av stadssiluetten.⁵⁸ För att underlätta orienteringen från Frihetsgatan accentuerade Aalto Nationalmuseets torn. Från en viss punkt på infartsleden skulle tornet ha sammanfallit med granitdelen på Finlandiahusets norra gavel och gett ett intryck av att vara högre än det i verkligheten var. Därmed underströk han den existerande horisontala stadsbilden med uppstickande riktmärken. Genom att placera byggnaderna i en rad betonade han inte endast landskapets latent linjer utan gav dem ett kulturellt innehåll. Genom att förbättra landskapet och ge det en stads-

mässig form manifesterade han Finland som ett kulturellt land. Landskapet, som var kopplat till finländarnas uppskattning av naturen, monumentaliserades och bidrog till att ge fosterlandshjärtat mening.

För Aalto hade naturen flera betydelser. Han uppfattade naturen även som frihetens symbol. Han menade att när tekniken utvecklas till en viss punkt börjar den hämma människans frihet både fysiskt och psykiskt. All planering borde enligt Aalto ha en fast grund i naturen för att öka istället för att inskränka människans frihet.⁵⁹ Detta betydde att man skulle utgå från landskapet, men också att gestaltningen grundade sig på biologins uppbyggnadsprinciper.⁶⁰ Endast då skulle resultatet bli variationsrika och individuella lösningar. I Helsingfors var Aaltos intention att skapa en urban sinnebild för både invånare och besökare. I centrumförslaget förenades många målsättningar. Han löste önskan om en förstärkt finländsk identitet med hjälp av kultur och det bekanta samt uppskattade insjömotivet. Den arkitektoniska formen och öppenheten manifesterade landets bevarade frihet. Naturen utgjorde källan och den förenande länken

för både mening och innehåll. Aalto skapade ett fosterlandshjärta genom att förena natur och kultur med byggnadskonstnärliga medel.

Slutord

I centrumplanerna för Uleåborg och Helsingfors har vattenelementen behandlats arkitektoniskt för att införlivas i helheten. I båda fallen kan utgångsområdet uppfattas som nationallandskap. I Uleåborg ingick forslandskapet i stadsbornas identitet och i Helsingfors skapade Aalto enligt egen utsago ett fosterlandshjärta av planeringsområdet. Lösningarna och beskrivningarna anspelade på känslorna och naturens starka närvaro i finländarnas tankevärld.

Aalto tog avstamp i topografin och omgivningens landskap när han skapade specifika, lokalt förankrade och identitetsbärande centrumlösningar. I båda förslagen utgjorde landskapet en möjlighet man kunde göra någonting av. Med de samlade byggnaderna inom landskapets ramar underströk han kulturens och naturens betydelse. Han eftersträvade fullständig harmoni mellan arkitektur, natur och människans hela liv.⁶¹ I gestaltningen utgick han från byggnadskonstens

historia. Då det gällde att integrera arkitektur och landskap inom den funktionella stadens öppna stadsplan fortsatte han i Asplunds fotspår. Aaltos förhållande till landskapet var dock delvis ett annat; Asplund införlivade arkitekturen med det fria eller skapade nationallandskapet medan Aalto kultiverade det finländska nationallandskapet. Aalto ansåg att stadsmässig natur var förmer än fri natur i urbana lösningar. En arkitektonisk behandling av landskapet berikade stadsbilden och kompenserade de naturvärden som gick förlorade.

Arkitekternas mål var enligt Aalto att skapa ett jordiskt paradiset för människorna.⁶² Han ansåg liksom Asplund att kulturen och naturen stod i nära kontakt med varandra. Men han menade att arkitektur inte ingick i den finländska paradistanken. Det önskade han råda bot på. I Uleåborg (1942) skapade han ett artificiellt forslandskap som en del av centrumet. De urbana torgen omgavs av grönska, öppnade sig mot landskapet samtidigt som de ingick i det. I en detaljplan för området på 1950-talet betonade han ytterligare det urbana och förstärkte sambandet mellan landskap och arkitektur. Konceptet utvecklades vidare i Helsingfors, där han skapade ett

urbant paradiset genom att införliva byggnaderna i ett med arkitektur förbättrat landskap.

För Aalto betydde natur inte orörd eller återskapad fri natur i städernas centrum. Landskapet fick ett tilläggsvärde när det kultiverades. I de två granskade förslagen skapade han mening utgående från nationallandskapet. Lösningarna var tänkta att spegla medborgarnas kulturella nivå och nära kontakt med naturen. Förslagen byggde inte på nostalgi även om de utgick från nationella värderingar. I Uleåborg och Helsingfors förenade Aalto natur och kultur genom att urbanisera det finländska nationallandskapet.

Förslagen genomfördes inte såsom Aalto önskade, men vissa grundidéer kan iakttas. I Uleåborg förstörades öarna enligt hans plan från 1940-talet, men av de offentliga byggnaderna genomfördes endast sportcentret. Vattendammarna samt fontänerna byggdes och punkthus för boende uppfördes på en av öarna. Idag påminner de obbyggda delarna mot dammarna om ett naturligt insjölandskap med växtlighet ner till vattenbrynet. Vid en snabb blick bryter endast fontänerna och vägen tvärs över öarna idyllen. Kulturbyggnaderna restes intill det existerande torget. Ett antagande är att platsen ansågs bättre på grund av sitt läge i stadsstrukturen. Dessutom hade man fått ett "skärgårdslandskap" istället för forsen. Att bygga identiteten på ett nybyggt natio-

nallandskap var lättare än att identifiera sig med en urban miljö.

Aaltos stadslandskap seglade i motvind också i Helsingfors. Där önskade man se en insjöpastisch, inte en arkitektonisk spegeldamm, i centrum. Tölövikens är fortfarande till största delen innesluten i sin vassbevuxna strandlinje. Viken har varken integrerats i den urbana stadsstrukturen eller i en regelrätt park. Då Aalto fick uppdraget 1959 uppfattades området som en bakgård, ett restområde som väntade på att tas i bruk. Hans sätt att förädla den ursprungliga havsviken fann aldrig genuint stöd fastän planens arkitektoniska meriter prisades. Ett orört insjölandskap låg närmare finländarnas tankevärld. Den för Aalto så viktiga nord-sydliga riktningen har dock bevarats. Däremot har de öppna vyerna beskrivits och de offentliga byggnaderna har rest utan samband med varandra eller med det omkringliggande landskapet. Torget har ersatts av en jämn grön matta, och Finlandiahusets östra fasad skymms av träd. Både i Uleåborg och Helsingfors har lösningarna utgått från uppmaningen i *acceptera* från 1930-talet att lämna fri natur orörd, även om det i båda fallen är fråga om utfyllnadsmark. Aaltos målsättning att med arkitektur accentuera landskapet i städernas centrum har inte vunnit gehör. Det finns fortfarande en önskan att uppleva orörd natur i stadskärnorna.

Referenser

- 1 Marc Treib, *Landscapes of Modern Architecture: Wright / Mies / Neutra / Aalto / Barragan* (New Haven & London: Yale University Press, 2016).
- 2 Konstanze Sylvia Domhardt, "From the 'Functional City' to the 'Heart of the City': Green Space and Public Space in the CIAM Debates of 1942–1952", in *Greening the City: Urban Landscapes in the Twentieth Century*, eds. Dorothee Brantz & Sonja Dümpelmann (Charlottesville: University of Virginia Press, 2011); Malcolm Wollen, Erik Gunnar Asplund: *Landscapes and Buildings* (London & New York: Routledge, 2019).
- 3 Se Geoffrey Jellicoe & Susan Jellicoe, *The Landscape of Man: Shaping the Environment from Prehistory to the Present Day* (London: Thames, 2000 [1975]).
- 4 Se ritning Alvar Aalto & Erik Bryggman, "Åbo stads jubileumsutställning" 1929 (Alvar Aalto museets arkiv [AAM]); Se Eva Rudberg, *Stockholms utställningen 1930: Modernismens genombrott i svensk arkitektur* (Stockholm: Stockholmia förlag, 1999).
- 5 Domhardt, "From the 'Functional City'", 137, 141; Le Corbusier publicerade "Constations" i *La Charte d'Athènes* 1942.
- 6 Domhardt, "From the 'Functional City'", 142, 151.
- 7 Jean-Louis, Cohen, "In the Cause of Landscape", in *Le Corbusier, An Atlas of Modern Landscapes*, Catalog of an exhibition held June 15–Sept. 23, 2013 in Museum of Modern Art (New York, N.Y.), ed. Emily Hall & Libby Hruska with Sarah McFadden (Thames & Hudson, 2013), 25, 36–39.
- 8 Domhardt, "From the 'Functional City'", 145–151; Se J. Tyrwhitt, J[osep], L[luis] Sert & E. N. Rogers (ed.), *The Heart of the City: towards the Humanisation of Urban Life* (London: Lund Humphries 1952); Se Aldo Rossi, "L'architettura della città (1966)", in *der Antologie zum Städtebau*, Band III, Hg. Vittorio Magnago Lampugnani, Katia Frey & Eliana Perotti (Berlin: Gebr. Mann Verlag, 2005), 273–280.
- 9 Kirmo Mikkola, "Suomalaisen arkkitehtuurin ajankohtaisia pyrkimyksiä (1969)", teoksessa *Arkkitehtuurilinjoja: Kirmo Mikkolan kirjoituksia*,

- toimittanut Jorma Mukala (Helsinki 2009), 19.
- 10 Alvar Aalto, "Målare och murare (1921)", i *Göran Schildt, Alvar Aalto, Skisser* (Helsingfors: Otava 1973), 12.
- 11 Jellicoe & Jellicoe, *The Landscape of Man*, 117.
- 12 Aaltos inledning till en planerad bok cirka 1926, i Göran Schildt, *Moderna tider: Alvar Aaltos möte med funktionalismen* (Helsingfors: Söderström, 1985), 12f.
- 13 Jellicoe & Jellicoe, *The Landscape of Man*, 155, 165, 172; Gustaf Strengell, *Staden som konstverk. En inblick i historisk stadsbyggnadskonst* (Stockholm: Bonnier, 1922), 28–31.
- 14 Hilding Ekelund, "Radanmärkningar om stadsplanerande och stadsbyggande. Käseri vid Nordiskt planmötes avslutningsbankett 26.8.1965", (Finlands arkitekturmuseum [MFA]); Timo Tuomi, "Hilding Ekelund som stadsplanerare", i *Hilding Ekelund (1893–1984) arkitehti – arkitekt – architect*, red. Timo Tuomi, Kristiina Paatero & Eija Rauske, (Helsinki: Finlands arkitekturmuseum, 1997), 171ff; Se Kim Björklund & Solveig Eriksson, *Hilding Ekelund i Karis – Karjaalla* (Västnyländska kultursamfundet r.f. 2007).
- 15 Se Alvar Aaltos beskrivningar av centrumplanerna för Uleåborg 1942, Avesta 1944 och Helsingfors i början av 1960-talet, (AAM).
- 16 Cohen, "In the Cause of Landscape", 40f.
- 17 Ibid., 36–39; Maristella Casciato, "Candigarh: Landscaping a New Capital", in *Le Corbusier, An Atlas of Modern Landscapes*, Catalog of an exhibition held June 15–Sept. 23, 2013 in Museum of Modern Art (New York, N.Y.), ed. Emily Hall & Libby Hruska with Sarah McFadden (Thames & Hudson, 2013), 376.
- 18 Wollen, *Erik Gunnar Asplund*, 81, 88.
- 19 E. G. Asplund, "Vår arkitektoniska rumsuppfattning", *Byggmästaren* 1931: 209.
- 20 Alvar Aalto, "E. G. Asplund in memoriam" (*Arkitehti-Arkitekten* (ARK), 1940), i *Schildt, Alvar Aalto, Skisser*, 47f.
- 21 Aalto, Alvar, "Det mellanfinländska landskapets byggnadskonst (1925)", Schildt 1982, 207. 22 Wollen, *Erik Gunnar Asplund*, 1.
- 23 Maunu Häyrynen, "Nationalisierung von Landschaften: National Landscapes and their making in Finland", in *Landschaftsarchitektur in Skandinavien: Landscape architecture in Scandinavia*, ed. Robert Schäfer, Gesa Loschwitz & Claudia Moll (München: Callwey Verlag, Basel, Boston, Berlin: Birkhäuser, Edition Topos, 2002), 22–25.
- 24 Wollen, *Erik Gunnar Asplund*, 25, 92, 157, 2.
- 25 Asplund, Gunnar m.fl., *Acceptera*, Faksimilutgåva av 1931 års upplaga med efterskrift av Anders Åman (Stockholm: Tiden, 1980), 191.
- 26 Torbjörn Andersson, "Striving for a Modern Utopia: Park Design as a Tool for social Improvement", in *Nils Erik Wickberg lectures 2006, Quo vadis architectura?*, ed. Tom Simons (Department of Architecture, Helsinki University of Technology, 2007).
- 27 Se Riitta Nikula, "Hyvä luonto ja paha kaupunki: Good Nature, Evil City", teoksessa *Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria*, toimittaneet Jussi Kautto, Ilkka Holmila & Jukka Turtiainen (Helsinki/Hanko 1990), 5–15.
- 28 Alpo Autio, "Merikosken kilpailu", ARK 1–2/1943: 1
- 29 Alvar Aalto, "Oulu", ARK 1–2/1943, 2, 4.
- 30 Aalto, "Oulu", 2–5.
- 31 Alvar Aalto, "Oulu, Koskikeskuksen arkkitehtoninen ratkaisu: Selostus luonnoksissa ehdotetuista toimipisteistä" (AAM, Oulun Koskikeskus 1942–44, Dokumentit K 19.2).
- 32 Alvar Aalto, "Raatinosaari – Yksiyiskohtainen asemakaava", (AAM, Oulun koskikeskus, dokumentit K 19.2).
- 33 Se Torbjörn Andersson, "Natur und Artefakt – zwei Konstanten: The link between nature and artefact", in *Landschaftsarchitektur in Skandinavien: Landscape architecture in Scandinavia*, ed. Robert Schäfer, Gesa Loschwitz & Claudia Moll (München: Callwey Verlag; Basel, Boston, Berlin: Birkhäuser, Edition Topos, 2002), 55f. Andersson menar att landskapsarkitektur måste ha kontakt med platsen för att kunna kallas landskapsarkitektur.
- 34 Riitta Nikula, "Bertel Jung och den moderna stadsplaneringens första tider i Helsingfors", i *Bertel Jung. En storstadsvisionär*, red. Mikael Sundman & Mona Schalin (Helsingfors: Helsingfors stadsplaneringskontor, 1988), 24–27; Bertel Jung, "Stor-Helsingfors", ARK 1911: 90–100.
- 35 Laura Kolbe, "Helsingfors växer till en storstad" i Laura Kolbe & Heikki Helin, *Helsingfors stads historia efter 1945:3 Kommunalförvaltning och politik: Kommunalekonomi* (Helsingfors stad 2004), 94f; *Uusi Suomi* 22.3.1961; Riitta Konttinen, *Suomen marsalkan ratsastajapatsas* (Helsinki: Suomen marsalkka Mannerheimin perinnesäätiö 1989), passim; Se Timo Koho, *Modernismi suomalaisessa arkkitehtuurissa 1900–1960* (Helsinki: Rakennustieto 2000), 91–94 om arkitekturens roll i skapandet av en stat med hög levnadsstandard och bildning.
- 36 K 345 Centrumkommissionens skrivelse till stadsstyrelsen 1.7.1959, protokollbilaga, september 1959 (HSA).
- 37 Alvar Aalto, "Akateemikko Alvar Aalto Helsingin kaupungintalolla 21.3.1961", (AAM, 13 A 42).
- 38 Ibid.
- 39 Alvar Aalto, Helsingfors centrumplan 1973, miniatyrmodell (MFA, 13–2998, Aalto).
- 20
- 40 Aalto, "Akateemikko Alvar Aalto Helsingin kaupungintalolla 21.3.1961",.
- 41 Alvar Aalto, "Helsingfors centrum 1961", Stadsstyrelsens betänkande 1/1961, bilaga D, (Stadsarkivet, Helsingfors [HSA]).
- 42 Frank Lloyd Wright, "Broadacre City: A New Community Plan" (1935), in *Frank Lloyd Wright: Essential Texts*, 1st ed., ed. Robert Twombly (NY: W.W. Norton & Co, 2009), 261.
- 43 K 345 Centrumkommissionens arbetsutskotts protokoll 5/1963, bilaga (HSA). 44 K 345 arbetsutskottet 11/1963, bilaga (HSA).
- 45 K 345 arbetsutskottet 11/1963, bilaga (HSA).
- 46 K 345 arbetsutskottet 12/1963, bilaga (HSA).
- 47 K 345 arbetsutskottet 11/1963, bilaga (HSA).
- 48 Alvar Aalto, "Utdrag ur akademiledamot Alvar Aaltos framförande vid publiceringen av Helsingfors centrum 24.11.1964" (AAM 13 A 134).
- 49 Alvar Aalto, "Yleisiä suuntaviivoja Helsingin kaupungin keskustan muotoilun nähden" bilaga till K

345 Centrumkommissionens arbetsutskotts protokoll 2/1960; Aalto, Alvar 1961a; Aaltos anförande på mötet 26.10.1960 (AAM 13 A 23).

50 Aaltos inledning till en planerad bok cirka 1926, i Schildt, *Moderna tider*, 12f. 51 Alvar Aalto, "Anteckningar", K 345 arbetsutskottet 11/1963, bilaga (HSA).

52 Alvar Aalto, "Helsingin keskustasuunnitelma, Töölönlahti-Terassitorialue", 30.12.1972, Stadsstyrelsen 5.11.1973, bilaga (HSA)

53 Alvar Aalto, "Form as a symbol of artistic creativity", in *Alvar Aalto in his own words*, ed. Göran Schildt (Helsinki: Otava, 1997), 183; Marc Treib, "Must Landscape Mean? (1995), in *Theory in Landscape Architecture: a reader*, ed. Simon Swaffield (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002), 91. Treib konstaterar att landskapsarkitekterna började beskriva sina intentioner och meningen i gestaltningen först på 1980-talet.

54 Alvar Aalto, "Stockholmsutställningen II, (ARK 1930), i *Alvar Aalto Skisser*, red. Göran Schildt (Helsingfors: Otava 1973), 23ff; Alvar Aalto, "RIBA Discourse 1957", *Architectural Design*, 12/1979: 2; RIBA (Royal Institute of British Architects).

55 Alvar Aalto, "Stadsplanering och offentliga byggnader (1966)", i *Alvar Aalto Skisser*, red. Göran Schildt (Helsingfors: Otava 1973), 95.

56 Aalto, "Helsingfors centrum 1961".

57 Schildt, *Alvar Aalto Skisser*, 102.

58 Aalto, "Utdrag ur akademiledamot Alvar Aaltos framförande vid publiceringen av Helsingfors centrum 24.11.1964"..

59 Alvar Aalto, "Riksplanering och kultur mål (1949)" i *Alvar Aalto Skisser*, red. Göran Schildt (Helsingfors: Otava 1973), 66f.

60 Se Alvar Aalto, "Bostadsfrågans geografi", *Arkitektur och samhälle, Spektrum*, 1932: 87–92.

61 Alvar Aalto, "Finland", *The Architectural Forum*, June 1940: 399f.

62 Alvar Aalto "Arkitekternas paradistanke (1957)", i *Alvar Aalto Skisser*, red. Göran Schildt (Helsingfors: Otava 1973), 91.

FD Eva Johansson doktorerade i konstvetenskap vid Åbo Akademi hösten 2018. Rubriken på avhandlingen var Drömmen som gick i kras. Alvar Aaltos centrumplan för Helsingfors 1959–1972. Bakgrund, utformning och bemötande i en samtida kontext. Johanssons främst intresse är stadsplanering och speciellt vilka spår funktionalismen lämnat i stadsbilden.

